

folklor/edebiyat - folklore&literature, 2024; 30(1)-117. Sayı/Issue -Kış/Winter
DOI: 10.22559/folklor.2625

Araştırma makalesi/Research article

"Basmak" Kökenine Dayanan Mitik Varlıklar ve Kafkaslardan Bir Uyku İblisi: "Bastırık"

Mythical Beings Based on the Origin "Basmak" and a Sleep
Demon from the Caucasus: "Bastırık"

Ahmet Tacetdin Hallaç*
Seyfullah Yıldırım**

Özet

Günümüz dünyasına mitik düşüncelerden, inançlardan birtakım kötü ruhlar yadigâr kalmıştır. Uyku iblisleri de bu gruba dahil olan kötü ruhlardandır. Dünyadaki tüm kültürlerde bir karşılığı olan uyku iblisleri, mitik dönemin ve insan zihninin ortak ürünleridir. Türk kültüründe de konu ile ilgili olarak bu iblisler bulunmaktadır. Bu çalışmanın konusu ise Kafkasların bir uyku iblisi olan Bastırık'tır. Anadolu'da istisnasız her yerde inanıldığı görülen *Karakura*, *Karabasan* veya *Albastı*'nın isim, biçim ve işlevlerini yansıtmakta olan Bastırık'a kaynaklarda pek fazla yer veril-

Geliş tarihi (Received): 13-04-2023 Kabul tarihi (Accepted): 15-01-2024

- * Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Bölümü/ Sivas Cumhuriyet University Faculty of Letters Department of Turkish Folklore. Sivas-Türkiye. ahmethallac@cumhuriyet.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002-5569-9766
- * Prof. Dr. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı/Gazi University Gazi Faculty of Education Department of Turkish and Social Sciences Education Division of Turkish Language and Literature Education. Ankara-Türkiye. syildirim@gazi.edu.tr. ORCID ID: 0000-0002-4345-6524

memiştir. Çalışmada, bu varlığın adında görülen “basmak” filinden hareketle aynı veya benzer isme sahip diğer kötü ruhları tespit ederek kültürel etkileşimi açığa çıkarmak amaçlanmıştır. Günümüze kadar ulaşan çeşitli kültürlerle ait tabletler, büyü metinleri, dualar ve freskler bu karşılaştırma imkânı vermektedir. Materyaller tahlil edildiğinde, uyku iblislerinde “baskılama, ezme”nin ortak bir motif olduğu, Bastırık’ın ise Türk halk inançlarındaki yansıması olan “basmak” köklü mitolojik varlıklar halkasına ait olduğu tespit edilmiştir. Araştırma Türk kültürüne ait mitolojik bir varlığın kültür içi çeşitlenmelerle birlikte tarih öncesi devirlerde gerçekleşen doğrudan veya dolaylı bir etkileşimle diğer kültürlerle “basmak” kökünü koruyarak geçmiş olduğunu göstermiştir.

Anahtar sözcükler: *Kafkasya, uyku iblisi, Albastı, Busturgan, Bastırık*

Abstract

The contemporary world has inherited some evil spirits from mythical ideas and beliefs. Sleep demons are among the evil spirits that belong to this group and they have their counterparts in all cultures of the world. They are common products of the mythical age and the human mind. In this context, Turkish culture also has these demons. Bastırık, a sleep demon of the Caucasus, constitutes the central topic of this paper. Bastırık reflects the name, form and functions of Karakura, Karabasan or Albastı, which are believed everywhere in Anatolia without exception. However, it is not given much space in the sources. This study aims to reveal the cultural interaction by identifying other evil spirits and demons with the same or similar names based on the verb “to pressure (Turkish verb basmak)” in this entity’s name. Tablets, spell texts, incantations, prayers, and frescoes from a variety of cultures that have been preserved to the present day provide an opportunity for this comparison. The analysis of the materials revealed that “oppressing, crushing” is a common motif in sleep demons, and Bastırık belongs to the ring of mythological creatures rooted in “bas- (to pressure)”, which is reflected in Turkish folklore. Research has shown that through direct or indirect interaction in prehistoric times along with intracultural diversifications, a mythological creature belonging to the Turkish culture has been passed on to other cultures by preserving the root of “bas- (to pressure)”.

Keywords: *Caucasus, sleep demon, Albastı, Busturgan, Bastırık*

Extended summary

The impulse to believe in supernatural beings is a significant part of the human experience of the “other” realm or world. These beliefs have been shaped throughout history by different cultures through mythology, legends, and religious teachings, reflecting human efforts to understand, control, and make sense of their surroundings. The fascination with supernatural beings has fueled people’s curiosity about the mysteries of the universe and led them to attribute meaning to these mysteries in order to make sense of their lives. At the same time, these beliefs have influenced social structures and determined societal norms, values, and behaviors.

This study focuses on a common group of supernatural beings, sleep demons, that are prevalent in various cultures. Expressed by the Turkish word “basmak”, a number of negative types are represented, including Albastı, Karabasan, and Albıs. These types, both in name and function, indicate a common model and point to the existence of an archaic structure. A similar negative type, Bastırık, has been identified in the Caucasus region. The aim of this study is to introduce Bastırık for the first time in an independent work and to compare it with other negative types rooted in the “bas-” root in order to contribute to a comprehensive understanding.

In this study, in order to achieve the objective and the desired result, a method has been followed that goes from general to specific and then based on comparative analysis. In this context, both diachronic and synchronic general information about sleep demons in many cultures has been given. In order to see the ring formed by the word “bas” more clearly, sleep demons were mentioned in historical data. Then, information about Bastırık and similar negative characters in the Caucasus, the geography where Bastırık lived, is given mainly by using ethnographic records. The collected data were used for etymological and typological comparison with sleep demons in the Turkish world and neighboring cultures and geographies.

The limitation of the study is directly related to the length of the article. Writing in depth about supernatural beings and the cultures to which they belong, as extensively as in the Caucasus, would result in a much longer text. However, in order to ensure the reliability of the data and analyses, an extensive bibliography with references to relevant sources is provided.

Bastırık and other supernatural beings living in the Caucasus geography are analyzed by taking into account the ethnographic records made in the region. These records are belief narratives compiled first or second hand by researchers who collected fieldwork in the region. In the article, some of these texts are written verbatim based on the language of the region and their equivalents are given in today’s Turkish. In the research, Bastırık and related supernatural beings belonging to Kumuks, Nogays, Karachay Balkars, Dagestan, Rutuls, Dargins, Lezgis, Tabasarans, Sahurs, Aguls and Laks are discussed and Bastırık is evaluated in the context of the region. Then, the Bastırık portrait formed here was linked to the Albastı and Kara Kura living in Anatolia, and the root connection of “bas” was shown. Based on the commonality of the type, supernatural beings with etymological and typological similarities in Hungarian, Udmurt (Votyaks), Finnish and Estonian cultures are also mentioned. This cultural mobility is supported by a number of explanations in the footnotes, and it is stated that the demons in Sumerian and Judaism were also included in the interaction circle in ancient history. The aim of covering a wide geographical area indicates that the root word probably spread from Turkish culture in prehistoric times.

The importance of this study becomes more meaningful with this purpose and method. Since the beginning of the 20th century, especially Western researchers, travelers and soldiers who came to Central Asia, Anatolia and the Caucasus for political and military reasons

and collected sociological data gave them the opportunity to discover some folk beliefs. When this recorded information began to be read together with the data of archaeology and theology, the origin of supernatural beings, gods, demons, spirits, and the culture to which they belonged began to be studied and seriously included into the world of science. One of the parts of this process was the supernatural beings belonging to the Turkish culture and beliefs. After the pioneers such as Verbitskiy, Radloff, Vambery, the increasing ethnographic data created an important literature and Turkish spiritual life entered the world of science with a critical look at the origins and affiliations. However, including the lineage of “bas” rooted beings, these investigations have mostly resulted in an Iranian or ancient Mesopotamian affiliation. Although these studies have been criticized for their limited comparisons and imprecise methods, their conclusions have not lost their widespread appeal. Approaching these scientific publications, which constitute an important and controversial part of the literature on Turkish folk beliefs, with a holistic and methodological approach to “bas-” rooted supernatural beings offers new perspectives for solving the problem.

The collecting and comparative analysis of scattered information received and published in different languages, in different regions and at different times has shown that the root word “bas” began to be given to supernatural beings of the sleeping demon type and function in prehistoric times. In particular, the tablets of Mesopotamian civilizations beginning with the Sumerians and the written canonical, magical, and ritual texts of neighboring cultures show that a demon type with the root word “bas”, with established functions and defined boundaries, existed in a developed form at the very beginning of the historical period. In other words, the type in question did not begin to develop on the stage of history; it completed its development in a much earlier period and became effective enough to ensure its passage across cultures. Etymological and typological analyses indicate that this type was probably formed in Turkish culture and language and spread first directly and then indirectly.

Giriş

İnsanoğlu yeryüzünde bulunduğu tarih öncesi çağlardan günümüze kadar gördüğü, duyduğu, başından geçen olayları yeni doğmuş bir bebeğin çevresini anlamlandırma çabasına benzer bir şekilde kimliklendirmeye, sınıflandırmaya ve tanılamaya çalışmıştır. İnsan için etrafındaki dünyayı anlamlı kılma ve duyumsanamaz olmaktan çıkarma çabasının en sistemli yöntemi, farklar ve benzerlikler üzerine kurduğu sınıflandırma düzenidir. Öğrenmeye, edinmeye, eşyalara hâkim olmaya gayret ettiren bu çabalamalar, edinim/öğrenim belleğini dolduran dış dünyayı “verici” ve bundan bütünüyle hariç kalan bireyi “alıcı” rolüne konumlandırmıştır. Bu empirik süreçte insan, maddî ve içyüzü kolay kavranabilen *şeyler dünyasıyla* birlikte algıların sınırlarını zorlayan, merak, gizem, korku, güven, sığınmak gibi güdülerini harekete geçiren bir varlık âlemiyle karşı karşıya kalmıştır. Bugün halk inançları dediğimiz bütün mistik tecrübelerin bütününi oluşturan öz de sözü geçen ikinci kısmın ürünleridir.¹

İnsanı anlık gerilimlere, korkulara sevk eden “ne olduğunu henüz anlayamadığı” gizem perdesi -belki hislerin anlık gerilimlerine engel olma arzusu belki de kolektif hafızanın merak

motivasyonu sebebiyle- birey ve toplum tarafından zaman zaman aralanarak bilinmeyenleri hiç olmazsa anlaşılabilir kılmaya çalışılmıştır. Böylece insanı kuşatan âlemin bir yönü, birtakım kutsal ve kötü ruhlarla, hastalıklarla ve pozitivizmin ivme kazandığı yakın çağdan beri bilimle izah edilen fenomenlerle örülmüştür.² Ne var ki insan türünün binyıllar süren dinî tecrübeleri modern çağın kuram ve kavramları arasında yaşamaya devam ederek tarih öncesi veya mitik dediğimiz birtakım yadigârları günümüze taşımıştır.³ Düşünce dünyasındaki rasyonel devrimlerden önce irrasyonel bir sınıflandırmayla kâbus kavramına bağlı olan bu dinî tecrübe, sonraları hurafe sahasında değerlendirilmiş olsa da⁴ zihinsel tasarımın insanlık nezdinde ortaklığını gösteren nesnel gerçekliğin dışavurumudur.

Korku tecrübeleri insanoğlunu çokça uğraştırmış ve inancın ortaya çıkmasında pay sahibi olmuştur.⁵ Bu bağlamda geçmişten günümüze kadar süregelen halk inançları ve mitoloji eksenli kaynaklarda istisnasız her topluluğun bir dizi *canavarı*⁶ ortaya koyulmuştur.⁷ Kimisi ormanlarla, sularla, dağlarla, yani tabiatla özdeş karakterlere sahipken kimileri insanların his ve davranışlarından, hastalıklarından beslenerek meydana gelmiştir.⁸ Başlarda herhangi bir resme/imaja oturtulmayan veya oturtulamayan korkular, önce kendilerine bir ortaya çıkış sebebi oluşturmuş ve varoluş şartlarını düzenlemiştir. Ardından tecrübelerin her ne kadar kalıp dahilinde tekrar etmesi gerçeği söz konusu olsa da kuralı ihlal eden çeşitlemeler ve yenilikler korkuyu imgeden imaja sevk etmiştir. Böylece bir gölgeden bile daha resimsiz olan “şeyler” gitgide birtakım formlara ihtiyaç duyan varlıklara dönmüşlerdir. Nihayetinde insan, dış dünyanın o anlamlandırmakta zorlandığı kısmını birer birer “öteki”lerle temsil etmeye, öğrenmeye başlamıştır.⁹

Mitik yadigâr veya “şeyler” dünyasının temsilcileri olan “öteki”lerden bir kısmı, insanın uyku sırasında yaşadıkları korkulardan meydana gelmiştir. İnsanlar uykuları sırasında yaşadıkları sıra dışı olaylara, kendilerini rahatsız eden bir varlığın sebep olduğuna inanmışlardır. Bu varlıklara da “uyku iblisi” (sleep demon) adı verilmiştir. Dünyadaki tüm kültürlerde eşine sık sık rastlanılan uyku iblisleri, kültürel etkileşiminin bir sonucu olarak yaygınlaşması ihtimalini dışarda bırakarak¹⁰ kolektif hafızanın ilk doğaüstü tecrübelerindendir. Fakat tarihin seyri içerisinde milletlerin ticaret ve harp gibi iki önemli birbirine yakınlaşma gerçeği birtakım kültürel alışverişlerde bulunmalarına zemin hazırlamış ve uyku iblislerinin de bazı kültürlerde ortak imge ve imajlarla ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Böylece Türk dünyası başta olmak üzere Türkistan (Orta Asya)’dan Avrupa’nın içlerine kadar “basmak” fiilini adında yaşatan birtakım mitik varlıklar dikkat çekmektedir.¹¹

1. Baskılanmak ve uyku iblisleri

Herhangi bir kültürle sınırlı kalmayan bu fenomenle ilgili olarak dünya mitolojisinde veya halk inançlarında zararlı bir ruhun *basması*, *çökmesi* anlamını genellikle adında veya işlevinde taşıyan birtakım varlıklar vardır. Folklorda daha çok uyku iblisleri olarak kavramlaşan ve genellikle herhangi bir fizikî kalıba oturtulmayan, şekli belli belirsiz veya şekilsiz, bazen bir gölge gibi dolaşan bu tipin, uyku sırasında göğse baskı yaptığına, hareketleri kısıtladığına ve nefesleri kestiğine inanılır. İnsanlığın ilkel korku tecrübelerinden biri, imgelem

dünyasına girerek hayatın akışı içinde önemli role sahip bir figür haline gelmiştir. Pek çok özellikleri yerel motiflerle veya dış etkilerle geliştirilmiş/değişmiş bu varlıklar, çoğunlukla emik kategoride “kötü ruh” grubunun birer üyesidir. İsimleri arasında kimi zaman ortak bağlar dikkat çekse de bu varlıkların ortak paydası, hedefine aldığı kurbanına zarar vermek için “basmak, çökmek, ezmek” fiillerini devreye sokmasıdır.

Geçmişten günümüze, yazılı, sözlü, görsel ve e-sözlü kültürde sık sık gündeme getirilmesi ve tecrübenin sürekli tekrar edilmesi vasıtasıyla dikkati üzerinde toplayan uyku iblisleri çeşitli kültürlerde birtakım isimler almıştır. Endonezya’da *digeunton*, *dicekek*; Alaska, Kanada, Grönland’da *uqumangirniq*, *aqtuqsinniq*; Botsvana *sebeteledi*, *setshitshama*; Kamboçya’da *khmaoch sângkât*; Çin’de *bei guai chaak*, *bei gui ya*; Çek Cumhuriyeti’nde *muera*; Mısır’da *al-ceşüm* [الجشوم], *kâbus*; Estonya’da *luupainaja*; Finlandiya’da *painajainen*; Fransa’da *cauchemar*; Almanya’da *alpdrück*, *hexendrucken*, *nachtmahr*; *alptraum*; Macaristan’da *boszorkány-nyomás*, *lidércnyomás*, *szépasszony*, *bábaasszony*; İzlanda’da *martröd*; İrlanda’da *tromluí*, *tromlaige*; İtalya’da *pesuarole*, *incubo*; Japonya’da *kanashibari*; Kore’de *ka-wi-nulita*; Laos’ta *dab tsog*, *tsog tsuam*; Meksika’da *pesadilla*; Fas’ta *borarat*, *albas*;¹² Hollanda’da *nachtmerrie*; Newfoundland’da *old hag*, *ag rog*; Norveç’te *mareritt*; Polonya’da *zmora*; Portekiz’de *pesadelo*; Hırvatistan’da *morica*; Rusya’da *kikimora*; Tayland’da *phi um*, *phi kau*; Batı Hint Adaları’nda *kokma*; Zanzibar’da *popobawa* (Adler, 2011: 14-16) kavramları, her zaman baskıyı, çökmeyi, ezme, boğmayı ifade eder.¹³

Dil halkası ve mitik varlık ilişkisi perspektifinden ve “basmak” fiili merkeze alındığında, fiilin en bilinen kullanımlarından biri, Türk dünyası ve komşularında yaygınlığıyla bilinen Albastı’dır.¹⁴ *Bas-* fiilinden meydana geldiği öne sürülse de (Kunos, 1900: 335; Aşmarin, 1994: 164; Munkacsi, 1913/14: 221) etimolojisi henüz açıklığa kavuşmamış¹⁵ bu varlığı yine ondan türediği düşünülen Karabasan takip eder. Albastı’nın bir doğum iblisi olması kadar onun uyku iblisi olduğuna dair inanış da çok yaygındır. Karabasan’ın ise halk inançlarındaki kimliği zaten bu yöndedir. Türkistan ve Avrasya’da yaygın olan bu inancın etkileşim şüphelerini üzerinde toplayan, çok eski devirlerde kayda geçmiş biçimleri vardır. Sümerlerden ardıl medeniyetlere miras kalan ve Mezopotamya’da Lamaştı adıyla şöhret sahibi olan adındaki bir iblis, Yahudilikteki Lilith’in, İran’daki Āl’in, Antik Yunanlardaki Baskania’nın, Aziz Apollo Manastırındaki freskte görülen Alabasria’nın¹⁶ ortaya çıkışına etki etmiş veya şekillendiricisi olmuştur.¹⁷ Kafkaslardan Balkanlara kadar uzanan kültürler içinde bu iblis tipolojisi yer edinmiş ve isminde, işlevinde “basma, ezme” fiilini barındırmaktadır.¹⁸

Bir dizi kötü ruhun doğrudan doğruya “basmak, ezmek” fiilleriyle ilişkili olması Türk topluluklarının söz varlığında “bas-” köklü sözcüklerin olumsuz çağrışımlarıyla paralellik göstermektedir. Basmak fiilinin temel olduğu kelimeler arasında olumlu çağrışımlara sebep olacak kullanımların yerine kalıplaşmış ve olumsuz işaret edenlere rastlanmıştır. Şipova (1976: 65-67)’nin aktardığına göre Bastırık aynı zamanda *sakıncalı kişi* anlamına gelen bir isimdir. Bunlardan bir diğeri ise Türklerin düşmanları için kullandığı ifadelerden biri olan Basurman’dır. Aynı kök, *bataklık* anlamına gelen “basalık”a zemin teşkil etmiştir. Altın Ordu Devleti’nin vergi tahsildarına “baskak” denmesi de halk perspektifinden olumsuz bir yankının işareti olmalıdır. Anadolu sahasında basmak fiilinden türetilen hastalık isimleri de dikkat

çekicidir. Basgın, basılma, basık gibi daha çok Albastı'dan kaynaklananların yanında bastırıklanmak tabiri de vardır. Bu da “hasta ve bitkin bir durumda olmak, sayıklamak” anlamına gelir (Öztek, 2018: 12). Nogaylar arasında Bastırık, doğrudan doğruya aynı adlı kötü ruhtan ortaya çıkan “kâbus” anlamını kazanmıştır (Baskakov, 1973: 80). Türkiye Türkçesinde de görülen “kâbus” karşılığı olarak Kırım Türklerinde de görülmektedir (Ülküsal, 1970: 236). Sözcüğün Özbek (bosirik) ve Kırgız Türkçesindeki (basırık) gelişme seyri de mitik yadigârın etkisini göstermektedir (Orozobaev, 2014: 142).¹⁹

2. Kafkaslardaki imajıyla Bastırık ve kök birliği taşıyan diğer varlıklar

Türk halk inançları arasında uykuda insana zarar veren kötü ruhlardan en yaygın bilinenlerin başında Albastı gelirken bunu kara basması/karabasan takip eder. Bunun dışında bu çalışmanın odak noktası olan Kafkaslarda ise birçok yerel çeşitlemeler bulunmaktadır. Bunların en dikkat çeken *Bastırık*'tır. Onu farklı kılan unsurların başında tamamen Türkçe olan yapısı ve arkaik korkunun yalın halini karakteristik olarak taşıması gelmektedir. Bastırık bu yalın ve ilkel özün daha fazlasını yansıtmaz. Çünkü kimi bölgelerde aynı işlevin birkaç mitik varlığa verildiği, bazı canavarların ise bu işlevi yalın bir şekilde taşımadığı, başka özellikleri de kazandığı görülmektedir. Mesela, Dağlık Dağıstan'da insanları gece uykularında gelip rahatsız ederek boğmaya çalışan varlıklar çeşitli isimler altında bilinmektedir. Darginler bu ruhlara *Kibishan, İlbahan, Kibirán, Çikabısal, Kibils, Siyga, Simagada*; Avarlar *Kegel, Gitsi, Nisus, Tamiho, Rısisá*; Laklar *Suhasulu, Suhalutu, Atsalav* (hastalıkların anası olarak da bilinir); Sahurlar *Alhaleha, Kurçel, Karçul, Kabız*; Lezgiler ve Tabasaranlar *Kars, Hvarts*; Rutullar *Kırçıl*; Agullar *Burek, Berek* adını vermektedir (Abdinova, 2010: 17). Bu isimlerden bazıları hem hastalık ruhu hem de uyku iblisi olarak bilinir. Fakat uyku iblisi olma özelliğini salt üzerinde toplayan tip ise Bastırık'tır. Örneğin Suhasulu, yalnızca uyku iblisi değildir. Lak halkı aynı zamanda onu ahırların ve ocakların koruyucusu olarak da görür (Gacıyev, 1991: 29). Hvars ise Lezgiler arasındaki inanca göre aynı zamanda ev iyesidir. O, geceleri bir eve girip yalnız başına ve sırtüstü uyuyanların üzerine çökebilir. Onun da gücü ile zaafı arasında çok ince bir çizgi vardır. İnsanın üzerine bastıran ev ruhu, parmağıyla kurbanının sol burun deliğini tıkayıp sağ burun deliğinden hava üfler. İki deliği kapamadığı için insanlar sağ salım uyanabilseler de saldırının ölümle sonuçlandığına dair rivayetler de vardır. Hvars'ı uzak tutmak, güvende olmak için bazı korunma yöntemleri vardır. Yastık altına bıçak, odada kömür, silah, ekmek veya Kur'an bulundurmak, testi üzerine erkek şapkası koymak gibi önlemler, ev ruhunu uzaklaştırmak için halk arasında sık uygulanan pratiklerdir (Seferbekov ve Karahanov, 2015: 96).

Karaçaylar arasında bir kişinin kâbus görmesi Bastırık'la ilişkilendirilir ve *bastırıklangan tüşle* denir (Laypanov vd., 2009: 199). Bastırık bir kişiye uykudayken gelir, kişi ne olduğunun farkına varıp uyanırsa bile hareket edemez, sesini çıkaramaz, dilini oynatamaz: *Basdırıklanıw dep bardı. Ol zamanda ne kolungu, ne butungu kımıldatılmay kalasa, ne söyleşalmay. [Bastırıklanma denen bir şey var. O zaman ne kolunu ne bacağını kımıldatabilirsin ne de konuşabilirsin]* (Curtubayev, 2007: 168). Karaçaylar ve Balkarlar arasında böyle bir

hâli yaşamının söz varlığındaki karşılığı *bastırıklanır*dır. Onun kurbanları arasında bebekler de vardır ve onların birtakım nöbetler geçirmesine sebep olur. Bebeği bu kötü ruhun saldırılarından kurtarmak için beşiğin yanına bir ekmek konularak ikramda bulunmak gerekir. Bir şekilde Bastırık'ın huyuna gitmek lazımdır çünkü görülebilen, kendi fizikî görüntüsüne sahip olan belirgin bir varlık olmadığı için eylemlerine müdahalede bulunmak neredeyse imkansızdır. Bastırık daha çok temiz kabul edilmeyen herhangi bir nesneye, kedi, köpek, yılan gibi hayvanlara dönüşebilir (Curtubayev, 1991: 81; 1998: 124-125).

Bastırık, Karaçay Balkarlarda uyuyanları boğmak üzere ortaya çıkar. Kimi zaman onun bu eylem sahası diğer mitik varlıklarınkiyle iç içe girmiştir. Özellikle Alması'nın boğarak, ezerek öldürmesi ve anne ile bebeklere karşı saldırgan olması Bastırık'ın hareket alanıyla kesişmektedir. Gelenek, bu iki varlığın davranışlarını birbirinden ayırt etmektedir. Örneğin, yeni evlilere musallat olan varlıklar Al-halası ve Bal-halası'dır. Bunlar çocuksuzluğun ortaya çıkması için çabalarlar. Hem bu ikiliyi hem de doğması durumunda bir bebeği boğmaması için Bastırık'ı uzaklaştırmak adına çeşitli ritüeller yapılır (Şamanov, 2014: 476-477). Bastırık ne yeni evlilerin ne de bebeklerin hususi düşmanıdır; o yalnızca uyuyanları hedef alır. Onun hakkında uyuyanları boğduğu anlatılan bir memorat şöyledir:

O zamanlar kırk yaşlarındaydım. Devlet çiftliğinde çalışıyordum. Bir keresinde akşamleyin yapılacak işler için ahıra gitmiştim. Atlara yemlerini verdim, oturdum ve biraz dinlendim. Vakit daha erken olduğu için uyumak da istememişim. Etrafa bakınırken bir kedinin pencereden içeriye sessizce atladığını gördüm. Ortalıkta gezinen fareleri avlamak için geldiğini düşünmüştüm. Kedi yürürken aniden durdu ve bana doğru yönelerek üzerime gelmeye başladı. Beni bir anda yakaladı, hareket etmek istedim ama kıpırdayamadım, çılgılık atmak istedim fakat resmen dilim uyuşmuştu. Yaklaşık bir dakika sonra kendime gelip uyandığımda kedi çoktan gitmişti. (Curtubayev, 1991: 81-82)

Başta dikkat çekildiği üzere uyku iblisi ile diğer ruhlar arasında bir ilişki vardır. Nogaylar arasında evin iki önemli ruhu bulunur. Bunlardan ilki Uy İyesi (ev iyisi), diğeri ise Bastırık'tır. Şekli konusunda net fikirlerin olmadığı, daha doğrusu belli belirsiz bir imaja sahip olduğuna inanılan Bastırık, geceleri evde uyuyanların yanına gelir ve üzerine çıkarak onları boğmaya çalışır. Nogay halk inançları arasında kötü ruhlardan biri olan Bastırık, dünyanın her yerinde karşılaşılan *karabasan* tipinin yerel karşılığıdır. Bir insanın gece uyurken yanına gelir, bütün vücuduyla kurbanının üzerine çöker ve öylece kalır. Şafak sökene kadar Bastırık'a maruz kalan kişi hareket edemez (Gimbatova, 2005: 174). Aynı eylem bazı Nogay köylerinde *Yin*'e atfedilir. Cin inancından başka bir şey olmayan Yin, geceleri uyuyan insanlardan bazılarını, herhangi bir sebebe bağlı olmadan kurban olarak seçer ve üzerine çıkarak baskı uygular (Kereytov, 1980: 118).

Bir kişi Bastırık'ın yaptığı veya yapacağı kötülüklerle karşı bir hamlede bulunmak isterse, başka bir ifadeyle onu durdurması gerekirse tuvalete gidip orada sevdiği bir şeylerden yemelidir (Gimbatova, 2005: 174). Çünkü temelde, inanca göre kötü ruhlar ancak pis yerlerde yaşarlar ve tuvalet de bu mekân kategorisinin bir parçasıdır. İnsanın burada yemesi gerekenin sevdiği şeylerden seçilmesi, buna yapılan vurgu, gıdaların ve bilhassa özel zevke dayalı gıdaların temiz addedilmesine dair bir ön kabuldür. Temiz ile pis olanın tezatlığını pratiğe

dökmek, terazinin bir kefesini daha baskın hale getirmek gibi bir işlevi yerine getirecektir. Benzeri bir yöntem Alkarısı'na karşı da uygulanmaktadır. Onun varlığını uzaklaştırmak için süpürge bulundurulur.²⁰

Bazen Uy İyesi ile Bastırık'ın davranışları ev halkı arasında karışıklığa sebep olur çünkü ev iyesi her ne kadar talih ve bereketi sağlayan olumlu bir tarafa sahip olsa da zamansız çılgınlıkları, eşyaların yerini değiştirmesi gibi tutarsız hareketleri ile kızdırıldığında doğrudan zarar veren karşılıkları olumsuz özelliklerindedir. Onu sakinleştirmek için odanın bir köşesine süt koymak gerekir (Gimbatova, 2005: 175). Evin sakinlerinden olan bu iki tipin pek çok yerel varyantları veya karşılıklarına rastlamak mümkündür. Dağıstan Azerbaycanlılarında evin koruyucu iyesi *Ev Adamı* iken Bastırık'ın rolünü burada Kara Basma alır (Seferbekov, 2019: 123-125).

Bu tip bir yapı Tatar ve Başkurtlar inançlarındaki ev iyesi ile Biçura arasında da mevcuttur. Her ikisinin de meskeninin ev olması ve kaprisli davranışlarda bulunması kimi zaman bunların karıştırılmasına yol açsa da inancı yaşayan ve yaşatanlarca önemli farklar bilinmekte ve gereken ayırım yapılabilmektedir. Bundan dolayı her ne kadar kaprisli davranışları olsa da ev iyesinin her zaman insanlar tarafından evlerinde bulunması arzu edilir. Taşınmış olursa bile bir şekilde yeni eve götürülmelidir. Fakat Biçura böyle değildir. Yaptığı iyilikler, getirdiği talih veya zenginliğe rağmen insanlarla olan ilişkisinin bütününe bakıldığında rahatsız edici tarafları daha fazladır. En çok da insanları uyurken rahatsız eder, üzerlerine çıkar, boğmaya çalışır, bir şeyler fırlatır. Bundan dolayı ne yapıp edip onu evden göndermenin yolları aranır. Hatta bir ev inşa edilirken onun girmemesi için öncelikle ocak yapılır. Çünkü ocak iyesinin varlığı Biçura'yı her zaman uzaklaştırır. Öyle ki, Biçura'nın eve girmemesi için ocak yakılmamazlık edilmez, bacanın daima tütmesi sağlanır (Zorin, 1913: 55-56; Hakimzyanova ve Sabirova, 2016: 66; Hallaç, 2022a).²¹

Kumuklar arasında uyuyanlara saldıran varlığın adı Nogaylardaki gibi Bastırık veya Basdırık'tır. Zararlı bir ruh olarak algılandığı gibi kategorik olarak cinlerden kabul edilir ve *Cinni azganı* olarak adlandırılır. Bazen ince yapılı bir adam bazen kısa boylu, sakallı ve bir bastonla yürüyen ihtiyar olarak tasavvur edilir. Üzerine çöktüğü kişiyi şafak vaktine kadar bırakmaz, bu süre zarfında kurbanının hareket etmesine asla müsaade etmez. Onun bu saldırısına maruz kalan kişi sadece nefes alabilir çünkü tüm uzuvlarıyla kurbanının karşılık gelen uzuvlarını bütün gücüyle adeta kilitleyen Basdırık'ın iki değil bir burun deliği vardır. Böylece onun altında kalan kişi tek burun deliği açıkta kaldığı için buradan nefes alabilir ve canını kurtarabilir. Aynı işlev ve zaaf Agullar arasında inanılan Burek adıyla bilinen bir varlıkta da vardır (Seferbekov, 2019: 123; Gaciyeva, 1961: 327). Kumukların inancına göre Bastırık altın bir asa taşır. Daha çok hastalıklı insanlara geldiğine inanılan Bastırık, kurbanına yaklaşırken esasını kapıya bırakır. Eğer kişi bir fırsatını bulup asayı alırsa derhal camiye/mescide gitmelidir. Bunu başarırsa kurtulur; başaramazsa ölecektir. Bastırık'tan kurtulmanın en kolay yolu ise yalnız uyumamaktır. Tek başına uyumadığı sürece bir kişiye Bastırık'ın gelmeyeceğine inanılır (Gaydarbekova, 2008: 69).

Karaçay ve Balkarlar arasında Bastırık'ın ölümlerin ruhu olduğuna da inanılır. Bu biraz da söz varlığıyla ilişkili ikincil bir durumdur. Karaçay Balkarların eski adetlerinde bir kişinin kesin bir şekilde öldüğünü anlamak, emin olmak gerekir. Öldüğü düşünülen kişi çimdiklenir

veya ısırlır, beklenen tepki gelmezse ruhun bedeni tamamen terk ettiğine kanaat getirilir. Bir tür acı – tepki kontrolü yapılır. Hatta bu durum için atasını ısırdı anlamında “atasın kaptı” diye bir söz kalıbı da yerleşmiştir. Ölen kişi *bastırdıtan*, yani gömüldükten sonra ruhu mezarından çıkmayı başarabilir ve yaşayanlara rahatsızlık verebilir. Daha da tehlikelisi ise öldüğü zannedilen kişilerin diri diri gömülmesi durumunda intikamcı bir ruhun ortalıkta dolaşması ve kendisine yeni bir yerleşim yeri aramasıdır. Kavramdaki ikinci kısım olan *tırık*, sakin, yerleşimci anlamında *turak* olarak da kabul edilmektedir. İşte inanca göre ölen ruhun yaşayanlara musallat olup kabuslara sebep olması *bastırık* (bas: basmak, ezmek; turak: yerleşimci, sakin) ile ifade edilir. Şayet ruh kendisine yeni bir beden bulabilir ve ona hâkim olabilirse, o zaman buna *sandırak* (san: beden; dirak/turak: yerleşimci) denir. Tek bedende iki ruh bir mücadeleye girer. Bu işin uzmanları ise sandırak ritüeliyle intikamcı ruhu uzaklaştırmaya çalışırlar (Abdullayeva, 2012: 179-180).

Kimi zaman Bastırık’ın yerine Kara Kura adı da kullanılır. Kast edilen, asıl olan Bastırık’tır fakat Kara-Kura ilkel yalınlıktan biraz daha fazlasıdır. İnancın özüne ufak tefek eklemeler yapılmıştır: *Kara-kura dep da bir zat bardı, şeytan kavımdandı ol da. Adam bir aman tuş körse, andan eldense, Kara-kura etgendi dey edile. Sabiyleni da anı atı bila korkuthandıla* [Kara-kura denilen bir varlık vardır. Şeytan kavmindendir. Bir insan kötü bir rüya görse ve korksa, bunu Kara-kura yaptı derler. Çocukları da onun adıyla korkuturlar] (Curtubayev, 2007: 169). Onunla ilgili ilk bilgilere Divanü Lügati’t-Türk (2005: 402)’te rastlanmaktadır. Divan’da Kara Kura maddesi geçmektedir ve siyah anlamına gelmektedir. Karaçay-Malkar Türkçesinde ise “siyahımsı” anlamındadır (Tavkul, 2020: 234).

Bastırık ile Kara Kura arasındaki ilişki, Anadolu’da Albastı’yla ortak paydada buluşur. Anadolu’nun pek çok bölgesinde Kara Kura “karabasan, kâbus” karşılığını almıştır. Derleme Sözlüğü’ne göre *karaguda, karagula, karagura, karagülmez, karakada, karakora, karakula* ve *karavura* varyantlarıyla Afyon, Isparta, Balıkesir, Eskişehir, Amasya, Tokat, Kars, Erzurum, Diyarbakır, Gaziantep, Hatay, Sivas, Yozgat, Ankara, Kayseri, Niğde ve Mersin’de tespit edilmiştir. Anadolu’da sıklıkla “karabasan” karşılığını alan Kara Kura, eylemleri bakımından “karakura basmak”, “karakura çökmek” gibi ifade biçimlerine de yansımıştır (Derleme Sözlüğü, 1993: 2648). Ankara’daki bir araştırmaya göre Kara Kura, Alkarısı’nın erkeği için kullanılmaktadır (Taşçı, 2006: 5). Artvin’de ise Kara Kura için ağır basan ve cazı (cad) adları da kullanılır (Balıkçı, 2001: 64). Yılmazköy Tahtacıları (Aydın) arasında özellikle sırtüstü uyuyan herkese çöktüğüne inanılır. İnsanların üzerine çökmeye başladığında kişi sesini çıkaramaz ve kötü rüya (kâbus) olarak kabul edilir. O, insan-maymun karışımı bir şeytan şeklinde tasavvur edilen bir varlıktır. İnsanın bu çıkmazdan kurtuluşu, Gara Güre ağırlığını verdiğinde ancak onu sallamasıyla mümkün olabilir. Yöredeki kaynak kişiler, bu varlığın kesin ve bilinen bir şekli olmadığı ifade etmiştir (Duman, 2019: 62-63). İğdir Azerileri ona Kara Guru derler ve olumsuz tipler arasında statü bakımından cinlerin anasıdır. Süreti hakkında ise saçlarının dağınık, dişlerinin seyrek olduğu ve genellikle küçük bir kız çocuğu biçiminde ortaya çıktığı anlatılmaktadır (Kara, 2019: 85). Bütün bu tarifler gerek Bastırık gerekse Türk dünyasında Albastı için geçerli olan ifadelerle paydaştır (Hallaç, 2022b: 261).

Bastırık’ın açık bir şekilde Türkçe “bas-” fiilinden oluşan yapısı, aynı fiilden karakterize edilmiş birtakım mitik varlıkları akla getirmektedir. Bunlardan biri Busturgan’dır. Udmurt-

larda (Votyaklar) karşılaşılan Busturgan, açık bir şekilde Türkçedir ve *bas-* fiilinden türemiştir. Udmurtlara göre, Busturgan uyku halindeki bireylerle etkileşime girer; uykularında ağırlığını vererek ezmeye çalışır, saçlarını sakallarını karıştırır (tıpkı atın yelelerini, kuyruğunu Albastı'nın örmesi gibi), örer (Vereşçagin, 1884: 26). Biraz eğlenceye yönelik gibi görünen bu davranışları Biçura'yı da akla getirir; hem zarar verir hem de eylemlerini eğlenceye çevirir. Busturgan'ın maymun gibi kılıklı bir varlık olduğuna ve geceleri harekete geçtiğine inanılır. Bundan dolayı adını geceleyin anmamak gerekir. Akşamları adı söylenirse, ona bir davet bahsettiği için neşeli bir dansa başlar; tersine, adı gündüz saatlerinde söylenirse, insan varlığından kaçır ve uzaklaşır (Vereşçagin, 1889: 88).

Macar kültürünün, cadı kavramı olarak bilinen Busturgan'a dair kendi muadili vardır. Buna Macarca'da “alpdrück/kâbus” kavramıyla uyumlu olan Boszorkány-nyomás veya megnyomta a boszorkány denir. Boszorkány terimi bir cadıyı, özellikle eylemlerini zaman zaman erkeklere karşı gösteren bir dişi iblisi ifade eder. Gündüzleri yaşlı kadın, geceleri ise köpek, kara kedi, at, kırmızı bir inek, kurbağa, fare, kelebek, böcek, sinek, pire gibi hemen hemen her hayvanın kılığına bürünerek yeryüzünde dolaşabilir. Gece boyunca uyuyanları ziyaret eder ve ağırlığını üzerlerine koyar. Ahırdaki hayvanlara musallat olur, sütlerini boşaltır ve sütün kanlanmasına neden olur. Hayvanlardan süt alabilmesi için sadece ondan bir dokunuş veya nazik bir okşama yeterlidir (Munkácsi 1913/14: 219; Csáki, 2014: 144; Hallaç, 2022b: 121). Fin kültüründe de benzer bir varlık bulunmaktadır. Fin inancına göre insanları yatakta “basarak, ezerek” işkence eden ve insanların çığlık atarak uyanmalarına sebep olan varlık Painajainen'dir. Yastığın altına yerleştirilen demir, çelik veya süpürgelerin kullanılması, kendini bu yaratığa karşı korumanın en önemli iki yolu olarak kabul edilir. Bu varlık, çocuklarda korku uyandırma eğilimine sahiptir ve böylece gözlerinin şaşılmasına neden olur (Keightley, 1892: 488). İsim, ditematiktir; birinci kısmı “paina”, Ön-Ural basmak anlamına gelen “*pajna”dan gelir. Estonya'da bu adın biçimi “luupainaja”dır ve ismin ikinci kısmı aynı köke sahiptir (Adler, 2011: 14; Davies, 2003: 184; Hallaç, 2022b: 122-123).

Bu kökün açıkça Türkçeden ve Türk kültüründen kaynaklandığı görülmektedir. Fakat bunun nasıl gerçekleştiği henüz kesinleşmiş değildir. Bir görüşe göre Macaristan'a Karadeniz bölgesinden göç etmiş Kumanca bir sözcüktür. Daha sonra Macarlardan veya Altın Orda Tatarlarından Slovak ve Ukraynalılara geçerek *bas-* fiili cadı imgesiyle korunarak kullanım-da kalmıştır. Slovakça *bosorka* “cadı”, *bosorak* “büyücü”; Ukraynaca *bosorkanya*, *borsu-kanya*, *poşorkanya*, *bosorka* “cadı” ve *bosorkun* “upır/obur/vampir” anlamlarına gelmektedir (İvanenko, 2012: 71-73). Munkácsi (1886: 467), Busturgan'ın Çuvaş kökenli olduğunu düşünür. Basmak fiilinin diğer dillerdeki karşılıkları Karaağaç'ın “Verintiler Sözlüğü”nde ele alınmıştır. Türkçe etkisini daha belirgin bir şekilde görebilmek için aynı kökten türetilen isimler, kaynak eserde şu biçimde listelenmiştir: Macarca *boszorkány* “basırgan, cadı, büyücü”; *boszorkányság* “büyücülük”; *boszornyál* “büyülemek, cezbetmek, büyü ile zarar vermek”; Rusça *busurmán* “yağmacı, çapulcu”; Rumence *bosorcaie* “hayalet; cadı, büyücü; uyurge-zer”; a *bosconi* “büyü, büyüleme; Macarca *baszik* “cinsel ilişkide bulunmak, s.kmek”; *baszakodik*, *basyogatni* “s.kışmek” Bulgarca *báskam* “ezmek, kesmek”; *bastısvam*, *bastısam*, *bastışa* “basmak, baskın yapmak; basıp yağmalamak”; Sırpça *bàsati*, *bàstisati*, *nabàsati* “basmak, sert adımlarla yürümek; basmak, yağmalamak, talan etmek”; *básti*

“bastı; yağmaladı”; bázati “deli gibi davranmak, aylak aylak dolaşmak”; Arnavutça bastis “baskın yapmak, güvenlik araması yapmak; soruşturmak”; basti “güvenlik gezisi, baskın” Makedonca *bastisa*, *nabastisa* “basmak” Rusça *bastrik*, *bastrók*, *bastryúk*, *busturgán* “sı-rık; bir şey taşımakta kullanılan sırik, manivela, çatal, dirgen; efsanevî yaratık, cin”; *báhtarmá*, *buhtarmá*, *nahtarmá* “derinin altındaki zar; iç taraf, astar (Karaağaç, 2008: 81-83).

Sonuç

Uykuya dair korkularından meydana gelen uyku iblisleri, gerek temel insanî ihtiyacın müşterekliği ve ilkelliği gerekse kültürel etkileşim dışında kalan toplumların işlev bakımından benzer imajlara sahip olmasından dolayı insanoğlunun canavarlar zümresine dahil ettiği en eski varlıklardan biridir. Bunlar arasında isminde “basmak” fiilini açıkça gösteren varlıklar ise Türk kültüründen doğmuş ve kayıtların, kanıtların gösterdiği kadarıyla tarih öncesi devirlerde komşu kültürlerle doğrudan veya dolaylı bir şekilde geçerek yaşamını sürdürmüştür. Çalışmanın ana temini oluşturan ve Kafkasya’da bir inanç olarak varlığını sürdüren Bastırık, basmak, bastırmak, ezmek, çökmek gibi fiillerin ifade biçimini ad ve işlevinin temeli haline getirilen bir varlık olduğu görülür. Adındaki basit yapı, hareket sahasının büyük oranda bununla sınırlanmış olması, fiziksel özelliklerinin belirginleşmemesi onun en ilkel fikirlere ait bir imge olduğunu ve günümüze kadar çekirdek yapısını bozmadan, arkaik bağlarını koruduğunu göstermektedir. Anadolu’da da halen gözlemlenebilen Kara Kura tipiyle yer yer özdeş kabul edilen bir varlık olması, adında barındırdığı basmak fiili sebebiyle Kafkaslardaki Alması, Al-halası, Bal-halası ile kimi zaman beraber anılan ve bundan ötürü mikro düzeyde bir mitik varlık halkasına dahil olan Bastırık, bölge dışında “bas-” fiiliyle kurulmuş Votyaklardaki Busturgan, ve Macarlardaki *Boszorkány* ile ortak köke dayanmaktadır. Hepsini aynı noktayı, Türk dili ve kültürünü işaret etmektedir.

Notlar

- 1 Varlık âleminin sınıflandırılmasındaki dinî boyutun anlamlandırılmasında William James’in bireysel tecrübe veya inziva tecrübe teorisi referans gösterilebilir. Ona göre bireysel tecrübenin iki temel özelliği vardır: Çeşitlilik ve evrensellik. Birincisine göre her tecrübe şahsî olduğu kadar eşsizdir. Her ne kadar tecrübeler birbirine benzese de bireysel geçmiş, sosyal statü, psikoloji vb. faktörler tecrübeyi benzersiz kılar. Diğer yandan ise insan olmanın gereği olarak tecrübeler temel arzuların, duygudurumlardan, ortak kavrayışlardan beslenir ve bu da tecrübenin evrensel tarafını teşkil eder. Böylelikle cemiyet içinde fertler arası tecrübe paylaşımında anlamlı köprüler kurulabilir. Daha fazla bilgi için bkz. James, 2004. Öte yandan bir bütün olarak ilkel insanın varlık sınıflandırması ve doğaüstüne karşı tutumu hakkında daha kapsamlı bilgi için şu kaynaklara bakılabilir: Tylor, 1920; Boyer, 2001; Geertz, 2006; Eliade, 1991; Frazer, 1998.
- 2 Görünmeyen varlıklara karşı felsefî ekollerin bir kısmı her ne kadar rasyonalizm ve pozitivism ile çatışsa da agnostisizm, nihilizm, materyalizm ve özellikle de fenomenalizm onların epistemolojik ve ontolojik argümanlarının alternatifleri olarak ortaya çıkarlar. Modern tıp ve halk inançları arasındaki kavşak noktasında bu düşünce ekolleri folklor üzerinde etkiye bulunur çünkü modern tıbbın ilkeleri rasyonalizm ve pozitivism perspektifini yansıtır. Dolayısıyla Colombo (1992: 12)’nin da altını çizdiği üzere halk inançlarındaki esaslardan biri bilime zıttıdır. Folklor ve felsefe ekolleri arasındaki ilişkiyi genel olarak ele alan şu çalışmalara bakılabilir: Bronner, 2011; Bendix, 1997; Dundes, 1980.
- 3 Bir kavram olarak daha önce de (Hallaç, 2022a) öne sürdüğümüz *mitik yadigâr*, Dursun Yıldırım (1998, s. 134-144)’ın “Vatan ile Göç Ediş” ile altını çizdiği kültür hareketinin mitolojik tarafını temsil eder.
- 4 Özellikle on dokuzuncu yüzyılda ivme kazanan pozitivism, rasyonalizm, darvinist determinist yaklaşımların folklor ve halk inançlarına karşı gösterdiği katı ve dışlayıcı tutumu ifade eder (Çobanoğlu, 2015: 38; Bronner,

- 2011: 1-12). Aynı yüzyılda romantizmin etkisiyle geçmişin bıraktığı miras arasında tespit edilen birtakım kalın-tılar ilgi çekici hale gelse de yirminci yüzyıla doğru ve sonrasında, özellikle de Tylor ekolü öncülüğünde “batıl inançlara” gelişmeyi geciktirici bir ilkelik gözüyle bakılmaya devam edilmiştir (Ward, 1996: 1442). Aydınlanma ile beraber artık doğüstü tecrübeler patolojik sınıflandırmaya dahil edilmiştir (De Sa ve Mota-Rolim, 2016: 6). Konuyu metinlerarası bir yöntemle ele alan şu çalışmaya (özellikle folklor ve mit eksenli bakış açısının sunulduğu üçüncü bölüme) bakılabilir: Sharpless ve Doghramji, 2015: 17-44. Hufford (2005), daha önceki bakış açılarının aksine, batıl inanç ile sosyal sınıf arasındaki kurulan ilişkiye dair tezlere itiraz ederek eğitim ve kültürel seviyeden oldukça bağımsız bir ilişki olduğunu öne sürmüştür.
- 5 İnanç ile korku arasındaki ilişki ve inancın ortaya çıkmasında korku tecrübelerinin etkisi için şu çalışmalara bakılabilir: Morreall, 1993; Brekke, 1999; Morris, 1987: 141-150.
 - 6 Canavar sözcüğü, folklor metinlerinde artık kavramsallaşmış ve hem iyi hem de kötü imgeyi yansıtmaya müsait “yaratık” sözcüğü ile daha çok genel bir kapsama alanına sahip olan “varlık” kavramının dışında kalarak çoğunlukla kötülük ve olumsuzluğun temsilcisi olduğu için tercih edilmiştir. Bkz. Cohen, 1996.
 - 7 19.yy’dan bu yana saha materyallerinden de faydalanan folklor metinleri uyku iblislerine genellikle yer vermektedir. Mesela Avrupa’da oldukça yaygın olan Alp ve Mare hakkında pek çok öncü kaynak bilgi vermiştir. Grimm Kardeşler (1816: 130-132) [Jacob Grimm (1882: 442)’in İngilizceye tercüme edilen Teutonic Mythology çalışmasında “elf” köküne dayandırılır], Köhler (1886: 154-155), Bartsch (1880: 3), Kuhn ve Schwartz (1848: 14-15, 418-420) ve daha pek çok isim Avrupa’nın en yaygın uyku iblisi olan Alp ve Mare hakkında efsane, memorat örnekleri sunmuş ve kökene dair önerilerde bulunmuştur. Orta çağ Avrupa’sını bu bağlamda ele alan çalışma için bkz. Gordon, 2015. Konunun folklor bağlamında ele alındığı şu makaleye bakılabilir: Cox, 2015. Ayrıca şu kaynaklar referans gösterilebilir: Monaghan, 2004: 275; Watts, 2007: 416; Peek ve Yankah, 2004: 906; 167; Kay ve Zumwalt, 2013: 167; Dixon-Kennedy, 1998: 27.
 - 8 Doğüstü veya mitolojik yaratıkların oluşum sebepleri pek çok başlık altında, farklı kategorilerde değerlendirilebilir. Tek sebepten ortaya çıktıklarını iddia etmek mümkün değildir. Eski dünya, kısıtlı ulaşım ve haberleşme olanakları sebebiyle görüldenden çok duyulanlarla fantezi dünyalarını inşa etmekteydi. Özellikle Antik Yunan’da yazıcılık geleneği bile bundan etkilenmiştir. Mitlerin ve tanrıların seleftin halefe aktarılmasını sağlayan en önemli saiklerden biri olmuştur. Daha kapsamlı bilgi için bkz. Veyne, 2003. Duyumların mitleşmesi veya efsanelenmesi, hatta yakın dönemde bir gelenek icat etme haline gelmesinin örneklerinden birisi Antik Romalılarda görülebilir [Gelenek icadı, Hobsbawm (2006) tarafından öne sürülen bir kavramdır.]. Kolezyum’da zürafalarla arenaya çıkan gladyatörlerin bu geleneği kesilmiş ve on dokuzuncu yüzyıla kadar Avrupa’da zürafa görülmemiştir. 1827 senesinde Kavalalı Mehmed Ali Paşa Fransa Kralı X. Charles’a ve Birleşik Krallık Kralı IV. George’a birer zürafa hediye ederek bu efsane devresini kapatmıştır, diyebiliriz. Bu süre zarfında ise Avrupalılar için bu zürafalar birer mitik yaratık haline gelerek anlatılmıştır. Konuyla ilgili daha detaylı bilgiler için bkz. Lauffer, 1928; 88-94; Shorrocks, 2016: 1-12. Mitik varlıkları meydana getiren bazen korkutma, eğitme, düzenleme motivasyonudur. Özellikle çocukları korkutmak için üretilen “canavarlar” bu kategoride değerlendirilebilir. Öte yandan gerçek bir varlık, genellikle bir hayvan veya ayırt edici bir bitki, taşıdığı ve müşahade edildiği meziyeti sebebiyle mukaddes hale gelir. De Bothezat (1936: 17), her şeye güç ve ruh atfedildiğini değil, farklı ve ayırtıcı olanların insan gibi ruh sahibi haline getirildiğini savunur. Türk mitolojisinde ayının, bürünün, ağacın, dağın kutsallaşma serüveni, bu öğelerin sosyal hayatla bütünleşmesiyle ilgilidir. Başka bir ifadeyle animizm ve fetişizmde olduğu gibi güç atfetme meydana gelmiştir. Daha kapsamlı bilgi için bkz. Tylor, 1920. Lathi (2009: 77), bu tür güç atfılarının dil imgeleminin henüz kümülatif ve komünal hâle gelmediği bir periyotta gerçekleştiğini savunur.
 - 9 “Öteki”nin şekillendirdiği, Otto’nun “tremendum et fascinans”, yani “kutsal korku” dediği hiyerofanik süreci ifade eder. Daha geniş bilgi için bkz. Otto, 1936: 25-30.
 - 10 Birbirine etkileşime girdiğine dair veri ve ihtimal görülmeyen toplumlarda bile bazen çok benzer inançların veya anlatıların görülmesi yayılma kuramının merkezî kültür çevrelerini veya insan zihninin ortak üretimini akla getirir (Veya müşterek düşünce pratikleri (Bezgin, 2020: 54) de denilebilir). Her ikisi için de kesin bir yargıda bulunmak güçtür. Fakat uyku iblisi özelinde anlam, işlev ve yapısal ahengin milletler arası son derece tutarlı olması, doğüstü tecrübenin müşterekliği fikrini (James’in çeşitlilik ve evrensellik ilkesinde veya Lang (1884: 22)’in “benzer zihin koşulları benzer uygulamalar üretir” yargısında olduğu gibi) daha belirgin hâle getirmektedir.
 - 11 Özellikle İpek Yolu vasıtasıyla ticaret ile harp gücü ve galibiyet faktörünü Türkler özelinde ele aldığımızda kültürel koz Türk kültüründen yanadır. Daha kapsamlı ve bütüncül bir bakış açısı için bkz. Karatay, 2022. Bu bağlamda İbni Haldun (2007: 361), mağlup olanların galipleri her zaman örnek olmaya düşkün olduğunu ifade eder: *Nefs daimi surette, kendisine galip gelende, bir kemâl bulunduğuna itikad eder ve onun hizmetine girer. (...) Bunun neticesi olarak mağlup, galibin bütün yol ve yöntemlerini benimseyip, her hususta onun yolunu tutar, ona benzemeye çalışır.*

- 12 Fas'ta, geniş bir inanç ve uygulama alanına sahip olan inancın adı "al-bas"tır. Fas'ta olumlu ve olumsuz olanları ayıran iki önemli kavram bulunmaktadır: Olumlu unsurlar, (muhtemelen mübarek, kutlu anlamındaki بركة bäreke[eh]) "baraka" başlığı altında toplanırken, olumsuz unsurlar "al-bas" başlığı altında sınıflandırılır. Bu kavramlar, genel olarak eylemleri tanımlayan zıt kavramlardır. Westermarck, yıllarca bu karmaşıklığı gözlemledikten sonra sonunda şu özet yorumu yapmıştır: "Onlar, baraka'dan yararlanmaya çalışıyorlar ve bas'tan kaçınıyorlar" (Westermarck, 1968: c.1, 261). Buradaki kompleks inanç yapısı Westermarck (1968: 388)'in bas'ın cinler olduğunu da içtimit sözleriyle daha belirgin hale gelmektedir. Böylece bu kavram bazen inanç öğeleri içinde kişileştirilmemiş bir güç olarak belirirken, bazen doğrudan cinlerle ilişkilendirilmiştir.
- 13 De Sa ve Mota-Rolim (2016: 6)'in yaptığı bir araştırmada benzer anlam ilişkisine Brezilya folklorunda da rastlanmıştır. Brezilya folklorundaki dişi iblis olan Pesadeira, köken itibarıyla Portekizce kâbus anlamına gelen "pesadelo" veya İspanyolca "ağırılık," "baskılamak" anlamlarına gelen "pesadilla" ile ilişkilidir.
- 14 Albastı hakkında bugüne kadar üç monografi yayımlanmıştır. Bunlardan ilki W. Eilers'in "Die Āl" (1979) adlı çalışmasıdır. Diğeri ise Taube'nin "Albasty" (ilk baskı 2008) adlı daha kapsamlı olan eseridir. Eilers, her ne kadar kapsama alanını genişletmek istemişse de ağırlıklı olarak -o sıralarda İran'da bulunduğu için- İran merkezli materyal kullanmıştır. Taube ise kaynak skalasını mümkün mertebe geniş tutmuştur. Konu hakkındaki üçüncü monografi Hallaç (2022b) tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır. Bu çalışmanın ilk bölümünde karşılaştırmalı bir yöntem kullanılarak etimolojik, mitolojik ve biyolojik kategorilerde söz varlığı ve kültür mirası verileriyle Albastı'nın kökeni araştırılmıştır. Araştırma göstermiştir ki, Sümerler vasıtasıyla Albastı (Asularda Lamaştı olarak ortaya çıkmıştır) artzamanlı ve eşzamanlı olarak Mezopotamya medeniyetlerini, Yunan medeniyetini ve Yahudi metinlerini etkilemiştir. Çok uzun bir bilimsel tartışma geçmişi olan bu konuda Asatrian (2001), Klimov ile Edelman (1979), Munteanu (2017)'nin görüşleri sık sık gündemde kalmışsa da Abdullayev (1995), Albalyev (2006) ve Benveniste (1960)'nin antitezleri Albastı'nın geniş coğrafyalara ve diğer kültürlerle etki eden baskın figür olduğuna dair önemli kanıtlar sunmuştur. Dolayısıyla çalışmada Albastı'nın diğer kültürlerle etkisine dair tartışmalara daha önce kapsamlı bir şekilde ele alındığı için tekrar girilmemiştir. Çalışma, "basmak, emmek" adlı uyku iblisleri zincirine Bastırık'a dikkat çekmektedir. Söz konusu tartışmalar, bulgu ve analizler için şuraya bakılmalıdır: Hallaç, 2022b: 14-210.
- 15 Al sözcüğü ve Albastı adının etimolojisine dair tespit edilen öneriler için bkz. Hallaç, 2022b: 20-51.
- 16 Erken Bizans dönemi Mısır'ında ortaya çıktığı düşünülen bu varlığın adı *Alabasandria/Alabasndria*'dır. Ona ait bilgi, mevcut tek kaynaktan, Mısır'da Bâvît adlı bir köydeki St. Apollo Manastırı'nda bulunan ve takriben M.S. 6 ila 7.yy'a tarihlenen bir freskten öğrenilmiştir. Kimi kaynaklar Alabasndria'dan "Alabasandria" olarak söz etmektedir fakat söz konusu fresk üzerinde açık bir şekilde görülen Alabasndria yazısına rağmen neden böyle bir adlandırmada bulduklarını açıklamamışlardır (Fulghum, 2001: 142; Hondelink, 1990: 139; Donceel-Voûte, 2018: 41). Bistrikova (1978: 71) bir makalesinde koruyucu muskaları ele almış ve burada Alabasndria'ya da değinerek (son dipnotunda) onun Albastı ile ilişkilendirilebileceğine işaret etmiştir. Literatür çoğu zaman Albastı'nın kökeni olarak Akadların Lamaştı'sunu gösterse de etimolojisi belirsiz olarak açıklanan bu ismin "kemiklerin ezicisi, kemikleri ezen/kıran, kafatasını ezen" anlamına gelmesi (Gaster, 1942: 49), kültürel etkileşimin tarihöncesi devirlerde meydana geldiğini başka bir açıdan göstermektedir.
- 17 Yunan büyü metinleri boğan, basan anlamıyla verdiği bu varlığa *Baskania/Baskosyne* demektedir (Montgomery, 1913: 76). Erken Hıristiyanlık dönemi ve Yunanca büyü metinlerinde *baskania* adına bir iblis türü olarak rastlanır. Metinlere göre Baskania, melek Cebrail veya Mikail'e tâbidir (Elliott, 2017: 148). Poimandres'teki bir Yunan büyü metninde uzun saçlı olarak tasvir edilen Baskania'nın melek Cebrail ile olan anlatısı yer alır (Reitzenstein, 1904: 292-297). Baskania, nazara da sebep olan, boğma, basma, ezme fiillerine sahip dişi bir kötü ruha özdeş hale gelmiştir. Aynı işlevlerin karşılandığı ve *baskania*nın yerine de kullanılan Yunanca başka bir sözcük Phthonos'tur (Hinterberger, 2010: 198). Kıbrıs'ta bulunan M.S. 100 ile 200'e ait olduğu tahmin edilen altın bir kolyede Phthonos eril bir surette, kendini boğan bir adam olarak tasvir edilmiştir (Dasen, 2015: 181, 184). Phthonos ile Baskania birbirinden farklı isimler ve figürlerdir. Onları ortak noktada buluşturan "nazar"dır çünkü Phthonos doğrudan doğruya "haset" demektir. Sanders (2014: 55-56)'in arkaik ve klasik periyot üzerine yaptığı tespitlere göre bu haset bir ana başlıktır ve kendi içinde pek çok alt dala ayrılır. Baskania ise bunlardan biridir. Hatta sözlük karşılığı "kötü niyet, düşmanlık" olan dikkat çekici bir haset türü ise "dusmenie"dir. Bunun yerine Baskania ile özdeş tutulabilecek olan Gello'dur (Hartnup, 2004: 147). Bu da iblis tipini yeniden Mezopotamya'ya götürmektedir.
- 18 Boğmak fiili veya sıfatı, Aramice ve Süryanice metinlerde çocuk çalan cadılara da atfedilmektedir (Gaster, 1942: 51). Aile hayatına musallat olan bir iblis olarak da tanımlanan *lili* ve *lilithler*, bir metne göre "Katilin katil kızı" ve "basan, boğan" adlarını almıştır (Montgomery, 1913: 76). Sözü geçen iblisler/kötü ruhlar, farklı kültürlerde yapısal bakımdan aynı modele sahip bir anlatı dizisinin başrollerinde yer alır. Fakat anlatıların artzamanlı modellerinin ve metinlerde, tasvirlerde yer alan iblis tipinin izi sürüldüğünde -Albastı da dahil olmak üzere- Sümerlere kadar uzanmakta ve Türkçe etkisi dikkat çekmektedir (Lennartz, 2004: 213; Hallaç, 2022b:

- 75-133). Söz konusu anlatılar erken bir tarihte Winkler (1931) tarafından karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmıştır.
- 19 Sözcüğün Türkçe kökenliği olduğu, Türk lehçelerindeki kullanımı ve diğer dillere geçiş hakkında etimolojik bir tahlil için şuraya bakılabilir: Gülensoy, 2007: 115-118.
- 20 Burhan Oğuz (2002) temiz – pis arasındaki tezatlık üzerinden kötü ruhları temizlik veya temizlik vasıtasının uzaklaştırması bağlamında süpürgeyi şöyle değerlendirmiştir: “(...) süpürgeyi küçümsemeyelim. Gerçekten o, gördüğü gibi basit bir ev aracından ibaret olmaktan çok uzakta, kutsi bir gücün işaret ve sembolüdür. Tapınakların süpürülmesi kültürün önemli hizmetleri arasındadır: dıştan, onu “kirletmek” üzere gelmiş bütün unsurlardan temizlenecektir mabet.
- 21 Biçura'nın dolaylı bir şekilde Albastı ile bağlantılı olması sözü edilen “bas-” köklü mitik varlıklar dairesine onu akrabalık bağıyla yakınlaştırmaktadır. Özellikle de karakteristik olarak birtakım benzerlikler taşıması bu ihtimali daha da kuvvetlendirmektedir. Biçura hakkında daha fazla bilgi için bkz. Hallaç, 2022a.
- 22 Sözlü anlatılarda şekil değiştirme hakkında şu çalışmaya, (konu bağlamında ise dördüncü bölüme) bakılabilir: Yeşil, 2015.

Araştırma ve yayın etiği beyanı: Bu makale tamamıyla özgün bir araştırma olarak planlanmış, yürütülmüş ve sonuçları ile raporlaştırıldıktan sonra ilgili dergiye gönderilmiştir. Araştırma herhangi bir sempozyum, kongre vb. sunulmamış ya da başka bir dergiye değerlendirilmek üzere gönderilmemiştir.

Research and publication ethics statement: This is a research article, containing original data, and it has not been previously published or submitted to any other outlet for publication. The author followed ethical principles and rules during the research process. In the study, informed consent was obtained from the volunteer participants and the privacy of the participants was protected.

Yazarların makaleye katkı oranları: Bu makaleye her iki yazar da eşit oranda katkı sağlamıştır.

Contribution rates of authors to the article: Both authors contributed equally to this article.

Etik komite onayı: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Financial support: The study received no financial support from any institution or project.

Finansal destek: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Ethics committee approval: The present study does not require any ethics committee approval.

Çıkar çatışması: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Conflict of interest: The author declares no conflict of interest.

Kaynakça

- Abdinova, A. G. (2010). *Reliktu Domonoteistiçeskih Verovaniy v Semeynoy Obryadnosti Narodov Dagestana (XIX- naçalo XX beka)*. Mahaçkala: Federalnoye Agenstvo po Obrazovaniyu Rossiyskoy Federatsii İnstitut İstorii, Arkheologii i Etnografii Dagestanskogo Nauçnogo Tsentra RAN.
- Abdullayev, B. (1995). Mythological image of Alarvady (Albasty) in the Azerbaijan birth rites (M. Kõiva ve K. Vassiljeva, Eds.) *Folk Belief Today* içinde (s. 17-22). Tartu: Estonian Academy of Sciences, Institute of the Estonian Language & Estonian Museum of Literature.
- Abdullayeva, M. A. (2012). Trapezi v Tsikle Pominalno-Pogrebalnih Obryadov Balkartsev i Karaçayevtsev. *III Vserossiyskiye Millerovskiye Çteniya (Materialı Nauçnoy Konferentsii 4-5 Oktyabrya 2012 g.)* (ss. 178-191). Vladikavkaz: İPO SOİGSİ.
- Adler, S. R. (2011). *Sleep paralysis: Night-mares, nocebos, and the mind-body connection*. New Brunswick, New Jersey, and London: Rutgers University Press.

- Albaliyev, Ş. (2006). Hal obrazı: Folklorda və mərasimdə. *Azərbaycan Şifahi Xalq Ədəbiyyatına dair tədqiqlər* içinde (Cilt XX, ss. 122-132). Bakı: Səda Nəşriyyatı.
- Asatrian, G. (2001). Āl reconsidered. *Iran & the Caucasus*, 5, 149-156.
- Aşmarin, N. İ. (1994). *Slovar Çuvaşskogo Yazıka* (Cilt 1-2: A). Cheboksary: Russika.
- Balıkçı, G. (2001). Artvin'in bazı yörelerinde doğumla ilgili adet ve inanmalar. *Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1998* içinde (ss. 136-198). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bartsch, K. (1880). *Sagen, Märchen und Gebräuche aus Meklenburg* (Cilt 2). Vienna: Wilhelm Braumüller.
- Baskakov, N. A. (1973). *Grammatika Nogayskogo Yazıka*. Çerkessk: Karaçayev-Çerkesskoye Otdeleniye Stavropolskogo Knijnogo İzd-va.
- Bendix, R. (1997). *In Search of authenticity: The formation of folklore studies*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Benveniste, É. (1960). Le dieu Ohrmazd et le démon Albasti. *Journal Asiatique*, 248, 65-74.
- Bezgin, Y. K. (2020). Türk mitinin medyaya yansımaları üzerine bir mukayese. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 5(9), 58-81.
- Bistrikova, M. G. (1978). Koptskiye Tkani-Medaloni v Roli Zaşçitnih Amuletoy. *Vestnik Drevney İstorii*, 4(146), 64-71.
- Boyer, P. (2001). *Religion Explained: The evolutionary origins of religious thought*. New York: Basic Books.
- Brekke, T. (1999). The Role of fear in Indian religious thought with special reference to Buddhism. *Journal of Indian Philosophy*, 27(5), 439-467.
- Bronner, S.J. (2011). *Explaining traditions: Folk behavior in modern culture*. Kentucky: The University Press of Kentucky.
- Cohen, J.J. (1996). *Monster Theory: Reading Culture*. Minnesota: University Of Minnesota Press.
- Colombo, J.R. (1992). *UFOs over Canada: Personal accounts of sightings and close encounters*. Toronto: Hounslow Press.
- Cox, A.M. (2015). Sleep Paralysis and Folklore. *JRSM Open*, 6(7), 1-4. doi:10.1177/2054270415598091
- Csáki, É. (2014). Macarlar'ın Türkler'den öğrendiği Boszorkány "Cadı" gelenekleri hakkında. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 7(14), 141-153.
- Curtubayev, M. (1991). *Drevniye Verovaniya Balkartsev i Karaçayevtsev (Kratkii Oçerok)*. Nalçık: Elbrus.
- Curtubayev, M. (1998). Duhovnaya kultura Karaçayev-Balkarskogo Naroda. *As-Alan: Jurnal* (Cilt 1, ss. 102-197) içinde Moskva: Mir Domu Tvoyemu.
- Curtubayev, M. (2007). *Karaçay-Balkar mifleri [Karaçayev-Balkarskiye Mifi]*. Nalçık: Elbrus.
- Çobanoğlu, Ö. (2015). *Türk halk kültüründe memoratlar ve halk inançları*. Ankara: Akçağ.
- Dasen, V. (2015). Probaskania: Amulets and magic in antiquity. G. Balmberger ve D. Boschung (ed.), *The Materiality of Magic* içinde (ss. 177-204). Paderborn: Wilhelm Fink.
- Davies, O. (2003). The nightmare experience, sleep paralysis, and witchcraft accusations. *Folklore*, 114(2), 181-203.
- de Bothezat, G. (1936). *Back to Newton: A Challenge to Einstein's theory of relativity*. G. E. Stechert.
- de Sá, J., & Mota-Rolim, S. (2016). Sleep paralysis in Brazilian folklore and other cultures: A Brief Review. *Frontiers in Psychology*, 7(1294), ss. 1-8. doi:10.3389/fpsyg.2016.01294

- Derleme Sözlüğü Cilt - VIII. (1993). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Dixon-Kennedy, M. (1998). *Encyclopedia of Russian & Slavic myth and legend*. Santa Barbara, California: ABC-CLIO.
- Donceel-Voûte, P. (2018). The (In)visible evil in sacred space: Codes, Keys and Clues to Reading Its Image (W. E. Keil, S. Kiyarad, C. Theis and L. Willer, Eds.) *Zeichentragende Artefakte im sakralen Raum: Zwischen Präsenz und UnSichtbarkeit* içinde (ss. 17-54). Berlin: Walter de Gruyter.
- Duman, A. Z. (2019). *Aydın Yılmazköy yöresi Tahtacılarında geçiş dönemleri*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Uşak: Uşak Üniversitesi.
- Dundes, A. (1980). *Interpreting folklore*. Bloomington: Indiana University Press.
- Eilers, W. (1979). *Die Äl, ein persisches Kindbettgespenst*. München: Verlag der Bayerischen akademie der Wissenschaften.
- Eliade, M. (1991). *Kutsal ve dindışı*. Ankara: Gece.
- Elliott, J.H. (2017). *Beware the Evil Eye, 4-Volume Set: The Evil Eye in the Bible and the ancient world*. Eugene, Oregon: Wipf and Stock Publishers.
- Frazer, J.G. (1998). *The golden bough: A Study in magic and religion*. Oxford: Oxford University Press.
- Fulghum, M.M. (2001). Coins used as amulets in late antiquity (S. R. Asirvatham, C. O. Pache, and J. Watrous, Eds) *Between Magic and religion: Interdisciplinary Studies in Ancient Mediterranean Religion and Society* içinde (ss. 139-148). Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Gaciyev, G.A. (1991). *Doislamskiye Verovaniya i Obryady Narodov Nagornogo Dagestana*. Moskva: Nauka.
- Gaciyeva, S.Ş. (1961). *Kumiki*. Moskva: Akademii Nauk SSSP.
- Gaster, T.H. (1942). A canaanite magical text. *Orientalia, II*, 41-79.
- Gaydarbekova, P.A. (2008). Yazıçeskiye Bojestva i Poveriya Kumikov. *İzvestiya Rossiyskogo Gosudarstvennogo Pedagogičeskogo Universiteta im. A. İ. Gertsena* (55) 65-70.
- Geertz, C. (2006). *The interpretation of cultures: Selected essays*. New York: Basic Books.
- Gimbatova, M.B. (2005). *Dukhovnaya cultura Nogaytsev v XIX - Naçale XX v. Mahaçkala*: Epoha.
- Gordon, S. (2015). Sleep paralysis and the nightmare in medieval Europe. *Social History of Medicine*, 28(3) 425-444. doi:10.1093/shm/hkv005
- Grimm, J. (1882). *Teutonic mythology* (Cilt 1). (J. S. Stallybrass, Çev.) London: George Bell and Sons.
- Grimm, J., Grimm, W. (1816). *Deutsche sagen* (Cilt 1). Berlin: In der Nicolaischen Buchhandlung.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü I (A-N)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Hakimzyanova, D.F., Sabirova, R.N. (2016). Jenskiye Obrazı v Tyurkskoy Mifolojiçeskoy Kulture. *Vestnik Kazguki, 4*, 65-68.
- Hallaç, A.T. (2022a). Türk mitolojisinin kaprisli ve tutarsız yaratığı: “Biçura”. *Karadeniz Araştırmaları, XIX(73)*, ss. 183-201.
- Hallaç, A.T. (2022b). *Türk dünyasında alkarısı*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi] Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Hartnup, K. (2004). *On the beliefs of the Greeks: Leo Allatios and Popular Orthodoxy*. Leiden, Boston: Brill Academic Publishers.
- Hinterberger, M. (2010). Envy and Nemesis in the Vita Basiliı and Leo the Deacon: Literary mimesis or something more? R. Macrides (ed.), *History as Literature in Byzantium: Papers from the Fortieth*

- Spring Symposium of Byzantine Studies, University of Birmingham, April 2007* içinde (ss. 187-206). Farnham: Ashgate Publishing.
- Hobsbawm, E. (2006). Geleneği icat etmek (E. Hobsbawm, ve T. Ranger, Eds.) *Geleneğin İcadı* içinde (M. M. Şahin, Çev., s. 1-19). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Hondelink, H. (1990). *Coptic art and culture*. Cairo: Shouhdy Publishing House.
- Hufford, D.J. (2005). Sleep paralysis as spiritual experience. *Transcultural Psychiatry*, 42(1), ss. 11-45. doi:10.1177/1363461505050709
- İbn Haldun. (2007). *Mukaddime* (Cilt 1). S. Uludağ (ed.) İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İvanenko, A.V. (2012). Basavryuk. *Mejdunarodnaya Konferentsiya Severnoye Priçernomore: K İstokam Slavyanskoy Kulturi. VII Çteniya Pamyati Akademika O. N. Trubaçeva. Sbornik Statey. Feodosiya 10–15 Sentyabrya 2012 g.* (ss. 70-87) Kiev - Moskva - Feodosiya.
- James, W. (2004). *Varieties of religious experience: "A Study in Human Nature"*. London: Routledge.
- Kara, A. (2019). *Iğdır Caferileri halk bilimi araştırması*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaağaç, G. (2008). *Türkçe verintiler sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Karatay, O. (2022). *The genesis of the Turks: An Ethno-Linguistic Inquiry into the Prehistory of Central Eurasia*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- Kaşgarlı Mahmud. (2005). *Divan-ı Lugati't-Türk*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Keightley, T. (1892). *The fairy mythology*. London: George Bell & Sons.
- Kereyrov, R.K. (1980). Mifolojiçeskiye Personaji Traditsionnih Verovanii Nogaytsev. *Etnografiçeskiye Obozreniye*, 2, 117-127.
- Klimov, G.A., Edelman, D.I. (1979). K Etimologii Albastı // Almastı. *Sovetskaya Tyurkologiya*(3), 57-63.
- Köhler, J.A. (1886). *Sagenbuch des Erzgebirges*. Schneeberg and Schwarzenberg: Verlag und Druck von Carl Moritz Gärtner.
- Kuhn, A., Schwartz, W. (1848). *Norddeutsche sagen, märchen und Gebräuche*. Leipzig: F. A. Brockhaus.
- Kúnos, I. (1900). Török Szómagyarázatok. *Keleti Szemle*, 1(4. Szám), 333-336.
- Lahti, D. C. (2009). The correlated history of social organization, morality, and religion. (E. Voland and W. Schiefenhövel, Eds.) *The Biological Evolution of Religious Mind and Behavior* içinde (ss. 67-88). Berlin Heidelberg: Springer-Verlag.
- Lang, A. (1884). *Custom and Myth*. London: Longmans, Green and Company.
- Laufer, B. (1928). *The giraffe in history and art*. Chicago: Field Museum of Natural History.
- Laypanov, K.T., Hatuyev, R.T. ve Şamanov, İ.M. (2009). *Karaçay, s Drevneyşih Vremen do 1917 goda. İstoriko-Etnografiçeskiye Oçerki*. Çerkessk: Alanskiy Ermitaj.
- Lennartz, A. (2004). Die Meeresschnecke Cypraea als Amulett im Frühen Mittelalter. Eine Neubewertung. *Bonner Jahrbücher*, 204, 163-232. doi:10.11588/bjb.2004.0.51802
- Lévy, I.J., Zumwalt, R.L. (2013). Folk medicine. (R. Patai and H. Bar-Itzhak, Eda.) *Encyclopedia of Jewish Folklore and Traditions* içinde (ss. 167-169). Armonk, New York: M.E.Sharpe.
- Monaghan, P. (2004). *The encyclopedia of Celtic mythology and folklore*. New York: Facts on File, Inc.
- Montgomery, J.A. (1913). *Aramaic incantation texts from Nippur*. Philadelphia: University of Pennsylvania Museum.
- Morreall, J. (1993). Fear without belief. *the journal of philosophy*, 90(7) 359-366. doi:10.2307/2940792

- Morris, B. (1987). *Anthropological studies of religion: An Introductory Text*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Munkácsi, B. (1886). Ujabb Adalékok a Magyar Nyelv Török Elemeihez. *Nyelvtudományi Közlemények, XX Kötet*(3. Füzet) 467-474.
- Munkácsi, B. (1913/14). Der “Alpdämon” im Ungarischen und Türkischen. *Keleti Szemle, XIV*(1-2) 218-223.
- Munteanu, L. (2017). Une histoire sans fin: Sur l’alkarısı et les métamorphoses des démons en terres turques. *ROMANO-ARABICA XVII: Fictional Beings in Middle East Cultures* içinde (ss. 43-72) Bucureşti: editura universităţii din bucureşti.
- Oğuz, B. (2002). *Türkiye halkının kültür kökenleri 2/A: Tarım, Hayvancılık, Meteoroloji*. İstanbul: Anadolu Aydınlanma Vakfı.
- Orozobaev, M. (2014). *Kırgızcadaki İslam öncesi geleneksel inanç ve inanışlarla ilgili söz varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Otto, R. (1936). *The idea of the holy an inquiry into the non-rational factor in the idea of the Divine and its Relation to the Rational*. (J. W. Harvey, Çev.) London: Oxford University Press.
- Öztek, Z. (2018). *Halk dilinde sağlık deyişleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Peek, P.M., Yankah, K. (2004). *African folklore: An Encyclopedia*. New York and London: Routledge.
- Reitzenstein, R. (1904). *Poimandres: Studien zur Griechisch - Agyptischen und Frühchristlichen Literatur*. Leipzig: Druck und Verlag von B. G. Teubner.
- Sanders, E. (2014). *Envy and jealousy in classical Athens: A Socio-Psychological Approach*. New York: Oxford University Press.
- Seferbekov, R.İ. (2019). *Personaji Nizşey Mifologii Narodov Dagestana*. Mahaçkala: İİAZ DFITS RAN.
- Seferbekov, R.İ., Karahanov, S. (2015). Mifolojiçeskiye Personaji Lezgin Karçagskoy Dolını: Sinkretizm Traditsionnih Verovaniy i İslama. *Islamovedeniye* (2), 95-100.
- Sharpless, B. A., & Doghramji, K. (2015). *Sleep paralysis: Historical, psychological, and medical perspectives*. Oxford University Press.
- Shorrocks, B. (2016). *The giraffe: Biology, ecology, evolution and behaviour*. John Wiley & Sons, Ltd.
- Şamanov, İ. M. (2014). Obryadi, Svyazaniye s Rojdeniyem i Vospitaniyem Rebenka. (M.D. Karaketov and H.M. Sabançiyev, Eds.) *Karaçayevtsı. Balkartısı* içinde (ss. 474-486). Moskva: Nauka.
- Şipova, E.N. (1976). *Slovar Tyurkizmov v Russkom Yazıke*. Alma-Ata: Nauka KazSSR.
- Taşçı, H. (2006). *Kolektif geçiş dönemi rüyalarının kompleks rüya olarak çözümlenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Taube, J. (2013). *Albasty*. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag.
- Tavkul, U. (2020). *Karaçay - Malkar Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türkiye’de halk ağzından derleme sözlüğü* (Cilt VIII - K). (1993). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tylor, E.B. (1920). *Primitive culture, researches into the development of mythology, philosophy, religion, language, art and custom*. London: John Murray.
- Ülküsal, M. (1970). *Dobruca’daki Kırım Türklerinde atasözleri ve deyimler*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Vereşçagin, G.Y. (1884). *Votyaki Sosnovskogo Kraya*. S.-Peterburg: Tipografiya A. S. Suvorina.
- Vereşçagin, G.Y. (1889). *Votyaki Sarapulskogo Uyezda Vyatskoy Gub*. S.-Peterburg: Tipografiya I. N. Skorohodova.

- Veyne, P. (2003). *Yunanlılarmışlar mıydı?* M. Alkan (Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Ward, D.J. (1996). Superstition. J.H. Brunvand (ed.), *American Folklore An Encyclopedia* içinde (s. 1442-1449). New York & London: Garland Publishing, Inc.
- Watts, L.S. (2007). *Encyclopedia of American folklore*. New York: Facts On File, Inc.
- Westermarck, E. (1968). *Ritual and belief in Morocco (Cilt-1 ve 2)* New York: University Books Inc.
- Winkler, H.A. (1931). *Salomo und die Karina : Eine orientalische Legende von der Bezwingung einer Kindbettdaemonin durch einen heiligen Helden*. Stuttgart : W. Kohlhammer.
- Yeşil, Y. (2015). *Türk sözlü anlatılarında şekil değiştirme*. Ankara: Kalem Kitap.
- Yıldırım, D. (1998). *Türk bitiği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Zorin, B.I. (1913). Ostatki yazıçestva u Tatar Orenburgskoy i Ufimskoy Guberniy. *Vestnik Orenburgskogo Uçebnogo Okruga* (2), 53-60.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

(This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License).